

Urgellia publica el diplomatari medieval de Santa Maria d'Organyà

D'esquerra a dreta, el Dr. Ramon Ordeig; Eugènia Serra, Directora de la Biblioteca de Catalunya; Mons. Vives, Mn. Bernigne Marquès i el Dr. Jesús Alturo, a la presentació del Diplomatar.

La sala de la Caritat de la Biblioteca Nacional de Catalunya, a Barcelona, va acollir el 19 de març la presentació del volum XVIII de l'anuari Urgellia, el qual inclou la publicació del diplomatar medieval de Santa Maria d'Organyà, un conjunt de 170 documents datats entre els anys 914 i 1090, d'un extraordinari valor històric, que permeten una acurada interpretació de la situació social i política de l'època en aquesta contrada de la Diòcesi d'Urgell, i que comprèn una variada tipologia referida a compravendes de béns, donacions, cartes d'establiments, permutes, empenyoraments, judicis, convinences i testaments, entre d'altres. La publicació és fruit del treball encetat per Mn. Josep Maria Marquès i Planagumà, Arxiver Diocesà de Girona, i continuat i completat pel Dr. Ramon Ordeig. Tal com explica el Dr. Ordeig a la seva introducció al diplomatar, "Mn. Marquès, en el moment del seu traspàs,

l'any 2007, tenia redactats els registres dels pergamins d'Organyà fins al segle XVI i, a més, tenia aplegades les transcripcions fins al segle XIII. La majoria d'aquestes transcripcions no l'havia pogut dur a terme encara directament a partir dels pergamins, sinó a partir de les edicions, ben sovint parcials i defectuoses, que n'havia fet Joaquim Miret i Sans durant els anys 1911 a 1916". A més de la introducció, la publicació del diplomatar és completa amb un extens índex classificat en quatre apartats: onomàstic, d'escrivans, toponímic i d'esglésies, a més de la reproducció gràfica d'alguns dels pergamins transcrits.

L'acte de presentació, que va comptar amb una bona assistència de públic, va ser presidit per l'Arquebisbe d'Urgell, Mons. Vives, i per la Directora de la Biblioteca Nacional de Catalunya, Eugènia Serra, i hi van intervenir l'Arxiver Capítular i Diocesà d'Urgell, Mn. Bernigne Marquès,

que va subratllar la importància del contingut del diplomatar i del seu estudi en profunditat; i el Dr. Ramon Ordeig, que explicà les vicissituds de l'arxiu de la Canònica d'Organyà, va fer un breu apunt de la figura de Joaquim Miret i Sans, tot resseguint el camí dels pergamins a mans seves després de la compra que en va fer; i descrigué els fets a què es refereixen, el llenguatge i la cronologia que comprenen els documents d'aquest fons que es conserven als arxius Diocesà i Capítular d'Urgell i a l'arxiu de la Biblioteca Nacional de Catalunya. També hi intervingué el Dr. Jesús Alturo i Perucho, Catedràtic de Paleografia i Diplomàtica a la Universitat Autònoma de Barcelona, amb la conferència que transcrivim en aquestes pàgines.

Mons. Vives va cloure l'acte tot agraïnt l'acolliment que fa la Biblioteca Nacional de Catalunya de la tasca d'investigació i divulgació que es du a terme en indrets més allunyats dels centres culturals, com és el cas del

que es fa al Bisbat d'Urgell a través de l'anuari Urgellia. També va agrair la dedicació de les persones que amb la seva feina continuada fan possible publicacions com la que es va presentar i va tenir un record emocionat pel Dr. Prim Bertran, membre assessor i col·laborador actiu de la Societat Cultural Urgel·litana, traspasat el passat desembre, de qui va voler evocar sobretot la seva generositat i la seva passió per la història, la seva investigació i la divulgació que sempre en va fer, i va agrair la presència de la seva família a l'acte.

A més del diplomatar, el volum XVIII d'Urgellia també conté els següents estudis: "Els documents del segle XIII (1241-1265) del fons de Guissona conservats a l'Arxiu Diocesà d'Urgell", de Domènec Sangés i Brescó; "Els pergamins del fons "Monestirs diversos" de l'Arxiu Capítular d'Urgell (950-1582)", de Mn. Benigne Marquès; "El castell de Fontanet (Torà de Riubregós, la Segarra) i els seus primitius senyors", de Francesc Rodríguez; "El català nord-occidental reflectit en tres documents dels segles XIII-XIV proce-

La presentació tingué lloc a la Sala de la Caritat de la Biblioteca de Catalunya, amb una bona assistència de públic.

dents de l'Arxiu Capítular de La Seu d'Urgell", de Philip D. Rasico; "L'època de prosperitat dels jueus de La Seu d'Urgell fins a la pesta negra", de Carme Batlle; "La producció de ferro a la vall de la Vansa (segles XV-XIX)", de Carles Gascón; "Els sínodes d'Urgell del segle XVII", d'Enric Moliné; "Sant

Quirze de Pedret, ¿una *cel-la memoriae* en els orígens del comtat Berga-Cerdanya?", de Montserrat Pagès; i "Sant Andreu del Castell d'Oliana. Història, restauració, acta de consagració i restes de pintura mural", de Carles Gascón, Mn. Benigne Marquès i Montserrat Pagès. **■**

Homines scholastici *del Bisbat d'Urgell*

Les fonts de la Història, considerada aquesta disciplina en la seva concepció més comprensiva i eixamplada, són els suports audiovisuals, quan aquests existeixen; les restes arqueològiques i els textos narratius o documentals. Aquests darrers són, a Catalunya, d'una varietat temàtica i abundància numèrica realment considerables. I és que, deixant de banda els cinc documents palimpsestos del segle VII actualment a l'Arxiu Històric Nacional de Madrid, però de probable origen tortosí, la sèrie de documentació sense cap mena de dubte produïda al nostre país remunta a inicis de la novena centúria, concretament al 15 d'octubre de l'any 815, que correspon a un bell i interessantíssim diploma, copiat en

perfecta escriptura visigòtica cursiva i conservat a l'Arxiu Capítular de La Seu d'Urgell sota la curosa guarda de Mn. Benigne Marquès. Només d'aquesta centúria són un centenar els documents originals d'origen autòcton que han pervingut fins als nostres dies, la majoria custodiats a l'esmentat arxiu urgellenc, però també en bon nombre a l'Arxiu Episcopal de Vic, i ja en menor quantitat als arxius eclesiàstics de Barcelona, Girona i Montserrat, i als civils de Peralada, a l'anomenat de la Corona d'Aragó i al de la nostra Biblioteca Nacional, que en té un de tant destacat com l'acta de dedicació de Tona de l'any 889, que també serva amb especial diligència la Sra. Núria Altarriba, Directora de la Unitat Bibliogràfica de la Biblioteca de Cata-

lunya. Ja del segle X disposem de més de set mil diplomes i per a les centúries següents no hi ha un càlcul fet, possiblement perquè donaríem destret a la mateixa aritmètica per trobar-lo.

És a dir, que la nostra història està molt ben documentada, per bé que, tot i els notables esforços fets, encara la part inèdita supera amb escreix l'editada, cosa que ha de ser un estímul per a les noves generacions. Més sabent que aquestes fonts tenen l'avantatge que no van néixer amb la pretensió de deixar consignats fets històrics, sinó, simplement, accions jurídiques, de les quals, naturalment, els historiadors poden deduir esdeveniments autèntics, i més objectius que no pas els que es poden obtenir de cròniques elaborades d'antuvi

amb intenció de fer història, car aquí, en tractar-se d'obres d'encàrrec, no cal esperar d'elles un lliure desig d'objectivitat.

Però no sols els estudiosos de la història política poden trobar dades del màxim interès en els diplomes; també hi faran una bona collita els historiadors del dret i de les institucions, els de l'Església i de la cultura, els de l'art i els lingüistes, ja s'interessin aquests per les particularitats del llatí o per l'evolució del català, i tants i tants altres amants del nostre passat. Per aquest motiu l'aparició d'un nou diplomatarí ha de ser sempre molt ben rebuda; màxim si es presenta amb la garantia del rigor i de l'exigència que l'enyorat Mn. Josep Maria Marquès i Planagumà i l'admirat Ramon Ordeig i Mata sempre s'han imposat en la realització de llurs treballs, el darrer dels quals veu ara la llum gràcies al divuitè volum d'Urgellia, una revista de plantejament modèlic que ha esdevingut de referència obligada per a un coneixement ben fonamentat no sols de la història de les comarques pirinenques, sinó de tot Catalunya. Mercès a la bona feina dels autors i dels editors, podem llegir, des d'avui, amb tranquil·la seguretat, la primera part del diplomatarí d'Organyà.

Tal com explica el Dr. Ordeig en la seva introducció, els diplomes d'Organyà es conserven als arxius Diocesà i Capitular de La Seu d'Urgell i al de la Biblioteca Nacional, que des de fa cent anys compleix la tasca indispensable per al nostre país no sols de preservar tota la producció bibliogràfica catalana o de temàtica nostrada, sinó també de recuperar tots els documents d'arxiu al seu abast. Les biblioteques nacionals de renom solen tenir adjunt un arxiu i pen-

so que és escaient que la nostra primera biblioteca el mantingui. I bona prova n'és el fet que en ella es guarda una part essencial de la documentació més antiga d'Organyà, bressol, a més, fins a les recents troballes de dues versions catalanes del "*Liber iudicum*", de la primera expressió literària, en sentit ampli, de la nostra llengua: les celebèrrimes Homilies d'Organyà, un dels manuscrits més remarcables d'aquesta casa.

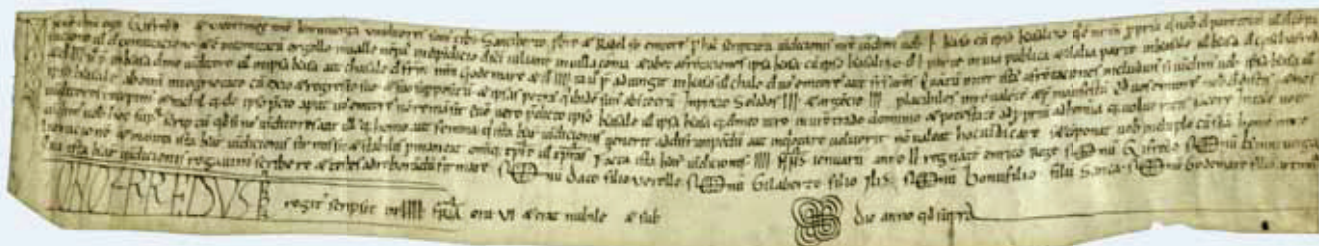
Del que aporten a la història els primers 170 documents d'Organyà ara pulcrament editats, ja en fa un oportú resum el mateix Ramon Ordeig. Però, com acabo de dir, un diplomatarí permet tants atansaments com interessos culturals pugui tenir el lector. A mi, en concret, m'atrauen sobretot els aspectes relacionats amb la història de la cultura i, si m'ho permeten, faré algunes consideracions sota aquest punt de vista.

En els temps altmedievals, el nostre terror, com bona part de les altres regions que havien pertangut a l'imperi romà, era un erm cultural. La disputa teològica sobre l'adopcionisme, doctrina que havia tingut en el Bisbe Feliu d'Urgell un dels seus principals defensors, resolta amb contundència per Carlemany, degudament ajudat per l'eficaç col·laboració del seu ministre Alcuí de York, tallà de soca-rel qualsevol ulterior especulació sobre el tema i, en tot el període que abraça el nostre diplomatarí, no tornà a haver-hi pensament propi. Fins i tot m'ha semblat veure, i així ho he manifestat alguna vegada, que en la documentació urgellitana hom constata una singular insistència en les invocations a la Santíssima Trinitat. ¿Seria aquesta propensió efecte d'haver estat els urgellesos entocats de l'heretgia

adopcionista i indici que, penedits, volien manifestar-se ben clarament i completament deslliures d'aquesta heterodòxia? En el document 158 de l'aplec documental d'Organyà, que recull el testament d'Isarn Guitard, senyor de Caboet, hi trobem una inequívoca confessió de fe trinitària: "*Ego indignus Isarno confiteor et credo sanctam atque indiuiduam Trinitatem: Patrem et Filium et Spiritum Sanctum, qui est uera deitas, perfecta diuinitas, trinus et unus*".

Durant aquests anys, serà la clerecia l'únic estament alfabetitzat de la societat, sense que deixem de constatar-hi la presència de Rectors de parròquies rurals que no sabien escriure, per bé que cal suposar-los almenys la facultat de la lectura; devia tractar-se de clergues educats sols en l'escola parroquial, sense pas per la diocesana, amb l'assoliment només de la capacitat de llegir, tanmateix suficient aquesta per celebrar missa i administrar els sagraments si hom disposava de l'ajut dels llibres litúrgics corresponents o de la memòria necessària per recordar i recitar les fórmules prescriptives. Però en la resta de la societat laica l'analfabetisme total era la situació més estesa; prou ens ho adverteixen els documents, que fan de la incapacitat gràfica un costum laic, "*sicut mos laicorum est*", i general a tot el país, "*sicut mos huius patriae est*", per la qual cosa la majoria de la població es veia obligada a signar, quan n'havia menester, només amb un puntet, "*firmare per punctum*", com diuen de forma mig arromançada els documents d'Organyà.

No resulta sorprenent, doncs, que entre la rica varietat documental se'ns presentin textos de significativa diferència literària; n'hi ha, malgrat tot, de

Document escrit pel prevere Onofred, any 1033. (Biblioteca de Catalunya, perg. 62).

notable qualitat estètica i efectiu domini del llenguatge, però la majoria són documents de naturalesa paraliterària i no infreqüentment fins i tot infraliterària.

Els paraliteraris, certament, són majoria. I si n'haguéssim de triar alguns, potser caldria escollir els sortits de la ploma del prevere Onofred, escrivent que ens crida l'atenció per la seva voluntat d'apartar-se dels usos comuns. El seu desig d'originalitat es fa palès particularment en els cronogrames: no sols especifica el dia, mes i any de l'expedició dels documents redactats per ell, sinó que també detalla l'hora exacta i el temps que feia. En un document, per exemple, escrit el 2 de gener de 1033, ens diu que aquell dia era dimecres, "feria IIII", i que l'acabà d'escriure a l'"hora sexta", és a dir, al punt del migdia, quan el cel estava ennuvolat: "*erat nubile*"; en canvi, l' 11 de juny de 1034, un dimarts, ens informa que, a primera hora del matí, el dia era molt clar: "*dies erat preclarus*"; com també un 19 de gener de 1037, un dilluns, a l'hora nona i passant per la dècima lluna. Però, a més, als testimonis que signen els diplomes estesos per ell, els fa donar la filiació materna, propi aquest procediment només de les convinenances feudals, i no la paterna, com era habitual. Amb tot, aquí no fa sinó seguir

un estil inaugurat pel prevere Sançbert, probablement mestre seu.

Entre els redactors de documents que reflecteixen un superior nivell cultural, en destaquen quatre en aquesta col·lecció diplomàtica: un és el prevere Adalbert, que s'expressa amb correcció i sap citar, quan convé, textos legals adients a l'acció jurídica per ell escrita, com al document 93, una venda de l'any 1061: "*Vindicio que per scriptura facta fuerit plenam abeat firmitatem*". No debades el senyor de Caboet, Isarn Ramon, recorria normalment a ell perquè li escrivís els seus documents.

Més precís serà encara en aquest punt el prevere Teodemar, que, el 25 de març de 1076, posà per escrit la venda que el esposos Guitard i Gebelina, senyors de Cabó, feren a Bernat, Bisbe català de Palència, de la vila d'Espodolla pel preu de cent unces d'or. Deia en el proemi: "*Est in antiquis temporibus statutum et in Gothorum legibus decretum ut in uendicionibus et emtionibus gesta scripturarum intercurrent, sicut continetur in libro V, titulo IIII, ubi affatur ita: "Vendicio per scriptura facta plenam habeat firmitatem"*".

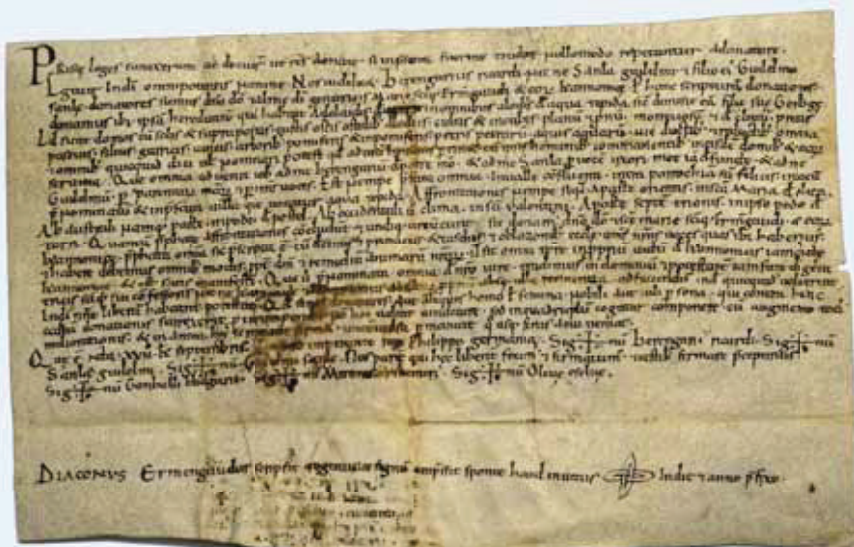
Observi's que tant Adalbert com Teodemar cauen en l'error gramatical d'escriure "*per scriptura facta*" en comptes de "*per scripturam facta*". ¿Contindria

aquest error l'exemplar del "*Liber iudicum*" que, un i altre, devien manejar a Organyà? És ben probable, car aquí se segueix la recensió del còdex vaticà 1024, un manuscrit del segle VII sortit de l'escriptori d'Urgell i possible model seu.

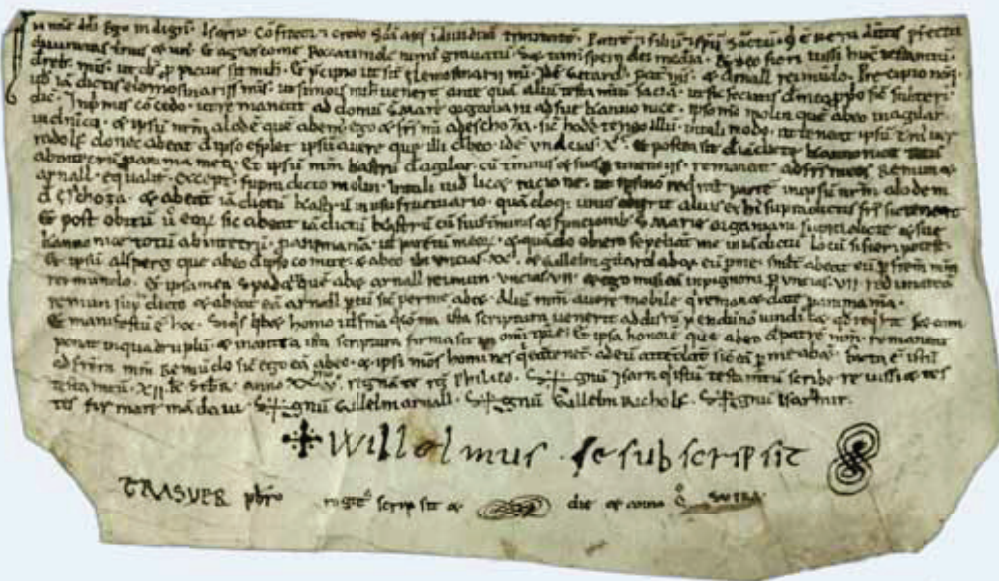
També és força bo el llatí d'un Canonge anomenat Pere, que, el 29 d'abril de 1090, redactà una important donació a favor de la Canònica de Santa Maria d'Organyà per part del diaca i jutge Adalbertí. Aquest Canonge fou capaç de citar els cànons de l'onzè concili de Toledo i d'acabar la citació amb el ritme del *cursus tardus*: "*donec mundus claudatur termino*".

Però si s'ha de ressaltar el valor literari i el nivell cultural d'un escriptor, cal esmentar en primeríssim lloc un vell conegut meu, de qui fa ja uns anys vaig ocupar-me per analitzar les seves característiques lingüístiques i literàries: el Canonge i jutge de La Seu d'Urgell Ermengol Bernat, home d'una erudició molt superior a la mitjana dels seus contemporanis i realment rellevant en el camp cultural de la nostra edat mitjana.

D'ell fins i tot ens és llegut de conèixer algunes dades biogràfiques i de deduir-ne d'altres sobre el seu tarannà. Ermengol era fill d'un tal Bernat, i de posició social benestant. Fou secretari del Bisbe Bernat Guillem (1075-1092) i capellà del comte d'Urgell Ermengol IV. Gaudí de gran prestigi, i era tingut per just i inspirador de confiança. Es mostra sincerament fidel al seu comte i a la seva comtessa, els mèrits dels quals ressalta fins a la hipèrbol: "*probitate clarus, dignitate reuerentissimus, princeps per omnia laudabilis ac prestantissimus*" dirà del comte; i parlarà de la comtessa com "*domna uenerabilis Lucia et admodum religiosa comitissa, que erat procuratrix ac gubernatrix illius loci benignissima*". No omet tampoc paraules elogioses envers el seu Bisbe, "*uirum egregium ac undique catholicum*", ni respecte d'altres membres de l'Església, com l'abadessa de Santa Cecília d'Elins. Imaginem el Canonge Ermengol jovial i alegre, i content amb la seva tasca, perquè mai no produeix els seus escrits a

Document escrit pel jutge Ermengol Bernat, any 1069 (Arxiu Capitular del Bisbat d'Urgell, perg. 528).

Testament de Guitard Isarn, any 1084. (Biblioteca de Catalunya, perg. 238).

contracor, "non inuitus", sinó de bon humor, "laetus", i obsequent, "deuotus". I certament era un home profundament religiós, amb particular devoció per la Mare de Déu, per a la qual arriba a compondre i a posar en boca de l'autor d'una donació el que podríem considerar una vertadera pregària:

"Conuerto meam mentem ad dominam meam, genetricem Dei uiui, cuius sedes fundata est intra comitatum Urgelli, quam ego miser actenus contra meipsum ad iracundiam irritaui quando ei peruersis moribus contraiui et illi nullo modo, uti debueram, deseruiui, quatenus illa indulgeat mihi et non exigit ultionem de me prout merui, sed obtineat apud Filium suum, Dominum nostrum, remedium anime mee in hora exitus mei". ("Giro la meua ment cap a la meua senyora, Mare de Déu, la seu de la qual està establerta dins el comtat d'Urgell, la qual jo, miserable, fins ara anant contra mi mateix, he ofès fins a provocar-li la ira quan amb els meus costums perversos m'he oposat a ella i no l'he servit de cap manera, tal com devia, perquè ella em perdoni i no exigeixi de mi el càstig que em mereixo, sinó que obtingui del seu Fill, Senyor nostre, la salvació de ma ànima a l'hora de la mort").

Ermengol dominava una capacitat gràfica més que acceptable, però

excel·lia sobretot en la gramàtica llatina amb molt bons coneixements també de les seves regles retòriques. El llatí que emprà el nostre Canonge és sempre correcte. El seu lèxic, amb les naturals concessions al llatí medieval, és molt clàssic, amb el qual demostra tenir familiaritat. No debades trobem en ell ecos de Ciceró i de Virgili, i, naturalment, de la Bíblia i dels autors cristians, particularment de Prudenci. El que dóna com a resultat uns textos amb una expressió senzilla, però rica de lèxic i variada en construccions gramaticals, inspirada pel bon sentit i auxiliada per la directriu dels bons autors de l'antiguitat, així profans com cristians.

Tot fa pensar que tindria accés a una bona biblioteca, la de La Seu, que coneixem només per un inventari de l'any 1147, però referit aquest sens dubte a llibres ja posseïts amb anterioritat, si no tots, sí en bona part, i on no falten Virgili i Horaci, Sal·lusti i Lucà, Terenci i Ciceró. Pensem, d'altra banda, que una Catedral que havia donat figures com Sant Just d'Urgell, de qui, per cert, es conserva un bell foli del seu comentari al "Càntic dels Càntics" en aquesta mateixa biblioteca, o Feliu d'Urgell, havia d'estar nodrida, ja d'antec, d'un notable fons bibliogràfic.

Aquest Canonge degué beneficiar-se també, sens dubte, de les ensenyances del Canonge de Vic Borrell, o, com ell es feia dir, Beril·lus. Era aquest, fill del gramàtic Guibert cridat d'Itàlia pel Bisbe Borrell de Vic perquè es fes càrrec de l'escola catedralícia vigatana i vingut del Lodi. Es casà amb Guilla i va tenir cinc fills; entre ells, Alba, a qui, demostrant que el seu amor de pare era superior a la mentalitat de l'època, ensenyà, sense tenir en compte la seva condició femenina, l'art

de l'escriptura i de la gramàtica, i escrit d'ella conservem un únic, i no per això sols, singular document, on Alba, sens dubte d'altres capacitats intel·lectuals, fa gala de dominar a la perfecció no sols la cal·ligrafia de la minúscula carolina, sinó també de la capital librària, amb què signà un diploma de gramàtica irrepreensible. Naturalment, Guibert també s'ocupà de l'ensenyament dels fills barons, entre ells, l'esmentat Borrell, que féu una estada a la Catedral de La Seu entre 1040 i 1051, moment en què potser escriví el "Sermo in festiuitate sancti Ermengaudi", segons la hipòtesi que suggeria en la nova edició que fa pocs anys vaig donar d'aquest sermó en prosa rimada.

En fi, no vull allargar-me més, però sí voldria acabar manifestant el meu viu desig que continuï una col·laboració de tan bon empènyer com aquesta i que tan fructuosa s'ha mostrat, entre la nostra Biblioteca Nacional, i els Arxius Eclesiàstics de La Seu d'Urgell i de Vic, tan dignament i altament aquí representats per Mn. Benigne Marquès i pel Dr. Ramon Ordeig.

Dr. Jesús Alturo i Perucho,
Catedràtic de Paleografia
i Diplomàtica a la Universitat
Autònoma de Barcelona